

- Moyles, J. (1989) *Just Playing?* Philadelphia: Open University Press.
- Myers, D. (1987) *Social Psychology*. New York: Mc Graw Hill.
- Opie, I., Opie, P. (1959) *The Lore and Language of Schoolchildren*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Piaget, J. (1976) *Le langage et la pensée*. 9 ed. Neuchatel-Paris: Delachaux et Niestle.
- Ratner, N., Bruner, J. (1978) Games, social exchange and the acquisition of language. *Journal of Child Language*. 5, 391-401.
- Romaine, S. (1984) *The language of children and adolescents. The acquisition of communication competence*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sanches, M., Kirshenblatt-Gimblett, B (1976) Children's traditional speech play and Child language Στο Kirshenblatt-Gimblett, B. (ed.) *Speech Play*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press. 65-100.
- Schaffer, H.R. (1984) *The child's entry into a social world*. London: Academic Press.
- Sherzer, J. (1976) Play Languages: Implications for (Socio) Linguistics. Στο Kirshenblatt-Gimblett, B. (ed.) *Speech Play*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press. 19-36.
- Sutton Smith, B. (1976) A developmental Structural Account of Riddles. Στο Kirshenblatt-Gimblett, B (ed.) *Speech Play*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press. 111-119.
- Zazzo, R. (1960) *Les jumeaux, le couple et la personne*. 2 vol. Paris: P.U.F.

Γιάννης Κ. Ανδρουτσόπουλος

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ
ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟ:
ΜΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ*

- (α) *etsi tha grafetai i glossa mas apo do ke bros?*
Περιοδικό αερο (Θεσσαλονίκη), τ. 1. 1996, οπισθόφυλλο
- (β) *Jasou, Janni (how on earth do you manage to write Greek letters in an e-mail?)*
“(πώς στο καλό γράφεις ελληνικά στα ηλεκτρονικά μηνύματα;)”
- (β’’) *Cheretismata (the spelling really looks very strange)*
“(η ορθογραφία φαίνεται πολύ περίεργη)”
Σουηδή γλωσσολόγος, ομιλούσα ελληνικά (προσωπικά μηνύματα, αρχές 1998)
- (γ) (...) *oi perissoteroi xrhstes sthn ellada exoun pleon th dynatothta na grafoun me ellhnikous xarakthres, kanonika. Omws, elaxistoi einai ekeinoi pou exontas th dynatothta afth thn aksiopoioun, kai oi perissoteroi akolouthoun thn palia methodo grafhs, xwris na ypaxei kapoios profanhs logos. (...) H dikh mou ekdoxh einai pws to e-mail antimetwvizetai apo tous perissoterous ws ksexwristo meso epikoinwnias, me dika tou symvola kai kwidikous, kai enas ap' afious einai h xrhsimopoihsh twn latinikwn xarakthrw.*
Έλληνας χρήστης e-mail σε σχετική ηλεκτρονική συζήτηση (προσωπικό, αρχές 1998)

1. Εισαγωγή

Η επικοινωνία με το e-mail (ηλεκτρονικό ταχυδρομείο, ΗΤ) παρου-

σιάζει για χρήστες από πολλά μέρη του κόσμου ένα βασικό πρόβλημα: τη γραπτή αναπαράσταση της μητρικής τους γλώσσας. Τούτο οφείλεται στο γεγονός ότι η τεχνική υποδομή του ΗΤ επιτρέπει σε γενικές γραμμές¹ μόνο τη χρήση του ρομανικού (λατινικού) αλφαβήτου, και μάλιστα μόνο χαρακτήρων της αγγλικής ορθογραφίας². Για γλώσσες με βάση το ρομανικό αλφάβητο, π.χ. Γαλλικά, Γερμανικά, Ουγγρικά, Τουρκικά, το πρόβλημα περιορίζεται στα διάφορα διακριτικά τους σύμβολα που δεν αναπαριστώνται στο ΗΤ. Οι Έλληνες χρήστες του ΗΤ, όμως, είναι υποχρεωμένοι να χρησιμοποιούν το ρομανικό αλφάβητο για την αναπαράσταση του ελληνικού. Έτσι τουλάχιστον είχαν τα πράγματα κατά την περίοδο 1995-1997, οπότε και συλλέχθηκε το υλικό που θα παρουσιαστεί στη συνέχεια³. Η επιλογή λατινικών χαρακτήρων κατά τη μεταγραφή (transliteration) των Νέων Ελληνικών στο ΗΤ είναι το θέμα της εργασίας αυτής.

Τρία ζητήματα που προκύπτουν για ελληνόφωνους χρήστες του ΗΤ από την κατάσταση αυτή θίγουν τα παραθέματα στην αρχή αυτού του κειμένου. Το παράθεμα (α) εκφράζει ένα συχνά διατυπωμένο φόβο για το μέλλον της εθνικής μας γλώσσας—μιας περιφερειακής ή «ασθενούς» γλώσσας στην Ευρώπη—υπό την πίεση διεθνών εξελίξεων. Μας θυμίζει ότι η γραφή αποτελεί όχι μόνο μέσο επικοινωνίας, αλλά και σύμβολο εθνικής ταυτότητας για μια γλωσσική κοινότητα. Στο παρελθόν υπήρξαν ωστόσο φωνές που πρότειναν την υιοθέτηση του ρομανικού αλφαβήτου για τα ΝΕ, διατυπώνοντας επιχειρήματα και προτείνοντας συστήματα μεταγραφής, χωρίς να βρουν απόηχο⁴. Σήμερα, 70 χρόνια μετά τις προτάσεις αυτές, η ρομανική γραφή της ΝΕ έχει ήδη το δικό της όνομα, greeklish, που χρησιμοποιείται τόσο από τους χρήστες του ΗΤ στη μεταξύ τους επικοινωνία όσο και σε δημοσιεύματα Τύπου⁵.

Το παράθεμα (2) θέτει ένα πρόβλημα καθαρά πρακτικής φύσης και μας οδηγεί στο κεντρικό θέμα αυτής της μελέτης: Πώς ακριβώς γράφονται τα ΝΕ με λατινικούς χαρακτήρες; Σε τεχνοκρατικό επίπεδο δεν φαίνεται να υφίσταται πρόβλημα, καθώς ο Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (ΕΛΟΤ) έχει εγκρίνει από το 1983 ένα σύστημα για τη μεταγραφή της ΝΕ⁶. Ωστόσο, το σύστημα αυτό δεν είναι μαζικά θεσμοποιημένο, δεν διάσκεται λόγου χάρη σε σχολεία ή σχολές. Κατά συνέπεια, οι Έλληνες χρήστες του ΗΤ δεν μεταγράφουν με βάση μια διαδεδομένη και ίσως δεσμευτική νόρμα, αλλά καταφεύγουν σε ποικιλότροπες και συχνά ιδιοσυγκρατικές λύσεις, όπως θα φανεί στη συνέχεια. Δεν είναι καθόλου παράξενο ότι για όσους δεν είναι εξοικειωμένοι με το ελληνικό ΗΤ η ρομανική

γραφή της ΝΕ μπορεί να φανεί «μυστηριώδης», όπως δείχνουν τα παραθέματα (β') και (β'').

Τα προβλήματα γραφηματικής αναπαράστασης δεν εμποδίζουν βέβαια την ηλεκτρονική επικοινωνία. Το ΗΤ χρησιμοποιείται από έναν ολοένα αυξανόμενο αριθμό χρηστών στην Ελλάδα⁷, καθώς και από Έλληνες του εξωτερικού, τόσο στην επαγγελματική όσο και στην ιδιωτική επικοινωνία. Όπως δείχνει πρόσφατη έρευνα, η χρήση του ΗΤ δεν περιορίζει το δημιουργικό λόγο. Στην ιδιωτική τους επικοινωνία, οι χρήστες χρησιμοποιούν ποικίλα υφολογικά μέσα, π.χ. στοιχεία καθαρεύουσας, αρχαϊζουσας ή λαϊκής γλώσσας, λογοπαίγνια, παραθέματα από τραγούδια, ταινίες κ.ά. (Georgakopoulou 1997, 1998).

Παρόλο που η χρήση ελληνικών χαρακτήρων στο ΗΤ είναι πλέον εν μέρει τεχνικά εφικτή, πολλοί χρήστες συνεχίζουν να χρησιμοποιούν το ρομανικό αλφάβητο. Τούτο οφείλεται κατ' αρχήν σε λόγους ανάγκης, καθώς ο παραλήπτης του μηνύματος μπορεί να μην διαθέτει την ίδια τεχνική υποδομή με τον αποστολέα⁸. Οφείλεται ακόμη σε λόγους συνήθειας, μια που φαίνεται ότι τακτικοί χρήστες του ΗΤ έχουν ήδη εξοικειωθεί με την μεταγραφή της ΝΕ, σε βαθμό μάλιστα που αυτή να αποκαλείται «παλιά μέθοδος γραφής» στο παράθεμα (γ). Για ορισμένους τουλάχιστον χρήστες, η προτίμησή της ίσως να οφείλεται και σε άλλους λόγους. Κατά το (γ), η ρομανική γραφή της ΝΕ είναι ένα «σύμβολο», ένας τρόπος γραφής αλληλένδετος με το μέσο επικοινωνίας ΗΤ.

2. Φωνητική και ορθογραφική μεταγραφή

Ένα από τα πρώτα πράγματα που κάνουν εντύπωση στο ελληνικό ΗΤ είναι η ορθογραφική ποικιλότητα, δηλ. η απόδοση ενός ελληνικού γραφήματος (φθογοσήμου) με διαφορετικούς λατινικούς χαρακτήρες. Για παράδειγμα, σε μηνύματα που απευθύνονται σε ένα Γιάννη, το όνομα αυτό αποδίδεται ως εξής:

(1) Janni, Jianni, Yanni, Gianni.

Παράλληλα βρίσκουμε ορθογραφική ποικιλότητα σε μηνύματα του ίδιου παραγωγού. Μία χρήστης αποδίδει στο ίδιο μήνυμα το γράφημα <ου> τη μία ως <u> (2) και την άλλη ως <ou> (3)⁹:

(2) kalo kurayio [Γ3]

(3) niolto san kenouryios anthropos [Γ3]

Στο εμπειρικό υλικό, 16 γραφήματα μεταγράφονται με ένα μόνο τρόπο: <α>, <ε>, <ζ>, <ι>, <κ> έως <ν>, <ο> έως <τ>, <γ> και <ψ>. Άλλα 16 γραφήματα παρουσιάζουν ορθογραφική ποικιλότητα: τρία φωνήεντα, τέσσερα δίψηφα φωνήεντα <αι, ει, οι, ου>, δύο δίφθογγοι <αυ, ευ>, πέντε σύμφωνα και δύο δίψηφα σύμφωνα <μπ, ντ>. Όπως δείχνει ο Πίνακας 1 παρακάτω, αυτές οι μεταβλητές (= ελληνικά γραφήματα) εμφανίζονται στο υλικό από δύο έως τέσσερις τιμές (= λατινικά αντίστοιχα), μεταγράφονται δηλαδή με δύο, τρεις ή και τέσσερις διαφορετικούς τρόπους. Το άθροισμα -42 λατινικές τιμές για 16 ελληνικά γραφήματα- υπερβαίνει τόσο το Πρότυπο του ΕΛΟΤ όσο και την (ήδη πλούσια σε εναλλακτικές) σχετική έποψη του Coulmas (1996, 183). Ορισμένες αντιστοιχίες μοιάζουν να είναι ιδιосуγκρατικές, με την έννοια ότι χρησιμοποιούνται στο υλικό μου από ένα μόνο άτομο (π.χ. <ω> = <ν>), ενώ άλλες είναι ευρύτερα διαδεδομένες, χωρίς ωστόσο να προβλέπονται στο Πρότυπο του ΕΛΟΤ, π.χ. <ω> = <w>. Ορισμένες συμπίπτουν με το Πρότυπο, τις μεταγραφές της Κλασικής Φιλολογίας ή αυτές της Γλωσσολογίας, ενώ άλλες όχι. Με την πρώτη ματιά, λοιπόν, η ορθογραφική πρακτική των Ελλήνων χρηστών του ΗΤ φαίνεται ιδιαίτερα ανομοιογενής.

Στην ανάλυση που ακολουθεί, δεν χρησιμοποιώ σαν μέτρο σύγκρισης κάποιο από τα μέχρι τώρα πρότυπα, αλλά διακρίνω με βάση το εμπειρικό υλικό δύο βασικά συστήματα μεταγραφής της ΝΕ, την φωνητική και την ορθογραφική μεταγραφή. Ο Πίνακας 1 δείχνει τα 16 ελληνικά γραφήματα με τις ορθογραφικές και φωνητικές τους μεταγραφές.

ΓΡΑΦΗΜΑ	ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ		ΓΡΑΦΗΜΑ	ΜΕΤΑΓΡΑΦΗ	
	ορθογραφική	φωνητική		ορθογραφική	φωνητική
η	h	i	β	b	v
υ	y	i	γ	g	gh, j, y
ω	w, v	o	δ	d	dh, th
ου	ou, oy	u	μπ/β/	mp	b
αι	ai	e	ντ/δ/	nt	d
ει	ei	i	ξ	ks, x	x
οι	oi	i	χ	x	ch, h
αυ, ευ/εφ/	ay, ey	af, ef			

Πίνακας 1: Ορθογραφική και φωνητική μεταγραφή για 16 ΝΕ γραφήματα

Ως «φωνητική» εννοώ την μεταγραφή που έχει σαν στόχο την απόδο-

ση της κοινής νεοελληνικής φωνολογίας¹⁰. Κύριο χαρακτηριστικό της -όπως και κάθε συστήματος φωνητικής γραφής- είναι η επιδιωκόμενη αντιστοιχία (ελληνικού) φωνήματος και (λατινικού) γραφήματος. Ορισμένες αντιστοιχίες συμπίπτουν με το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (IPA), π.χ. όλα τα σύμβολα του φθόγγου /i/ -<οι>, <ει>, <η>, <υ>, <ι>- μεταγράφονται φωνητικά ως <i>. Για άλλα γραφήματα, οι λύσεις συμπίπτουν με το Πρότυπο του ΕΛΟΤ ή/και την γλωσσολογική βιβλιογραφία: το <χ> μεταγράφεται ως <ch> ή <h>, το <ω> ως <o> (π.χ. choris, sinechos), το <d> ως <dh> (dhen irthē), το <ου> ως <u> (puthēna)¹¹.

Όπως δείχνουν τα παραδείγματα και ο πίνακας, η φωνητική μεταγραφή συνεπάγεται εν μέρει ορθογραφική απλοποίηση, δηλ. εξάλειψη της ιστορικά προερχόμενης ποικιλότητας της ΝΕ ορθογραφίας. Τούτο ισχύει ιδιαίτερα για τα φωνήεντα. Όπως λέει και ο Τσοπανάκης (1994, 82): «(...) μας περισσεύουν πέντε σύμβολα για το i, από το ένα για το e και το o και μας λείπει ένα για το u». Στα σύμφωνα, όμως, η φωνητική μεταγραφή επιφέρει πολυπλοκότητα, καθώς για την απόδοση ορισμένων φθόγγων χρησιμοποιεί γραφήματα (ή συνδυασμούς τους) που δεν υπάρχουν στη ΝΕ γραφή, π.χ. <γ> = <gh>, <δ> = <dh>, <χ> = <ch>. Η φωνητική μεταγραφή συνεπάγεται λοιπόν νέες αντιστοιχίες φωνημάτων-γραφήμάτων -απλοποίηση για τα φωνήεντα, προσθήκη φθογοσώμων για τα σύμφωνα- και αποτελεί συνεπώς ένα (εν μέρει) νέα ορθογραφικό σύστημα της ΝΕ με λατινικούς χαρακτήρες.

Η ορθογραφική μεταγραφή, από την άλλη πλευρά, αποσκοπεί στην διατήρηση της γραφηματικής αναπαράστασης της ΝΕ. Το βασικό της κριτήριο μοιάζει να είναι η αντιστοιχία ελληνικού και λατινικού γραφήματος, με άλλα λόγια η ορθογραφική ομοιότητα του μηνύματος με την ΝΕ γραφή. Στο συγκριτικό παράδειγμα που ακολουθεί, η ορθογραφική μεταγραφή (4β) αναπαριστά την ΝΕ ορθογραφία σε δύο σημεία: στο <x>, που στη φωνητική μεταγραφή και στο Πρότυπο του ΕΛΟΤ χρησιμοποιείται για το <ξ>, και στο δίψηφο <ai> που στη φωνητική μεταγραφή απλοποιείται σε <e>.

(4) (a) Cheretismata (b) Xairetismata "Χαιρετίσματα"

Για ΝΕ γραφήματα χωρίς σύγχρονο ρομανικό αντίστοιχο, η επιλογή γίνεται μάλλον με βάση την αντιστοιχία ελληνικών και ρομανικών φθογοσώμων στο πληκτρολόγιο, π.χ. το <ω> αποδίδεται ως <w> και

το <η> ως <h>. Η θέση στο πληκτρολόγιο μοιάζει να είναι το αποφασιστικό κριτήριο και για την ιδιοσυγκρατική μεταγραφή <θ> = <η>, ενώ στο επίσης ιδιοσυγκρατικό ζεύγος <η> = <h> το αποφασιστικό κριτήριο είναι μάλλον η οπτική ομοιότητα.

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η ορθογραφική μεταγραφή προσφέρει το πλεονέκτημα της επεξεργαστικής ευχέρειας, τουλάχιστον για τον/την παραγωγό του μηνύματος. Ενώ η φωνητική μεταγραφή απαιτεί την εκμάθηση νέων αντιστοιχιών, οι χρήστες της ορθογραφικής μεταγραφής ακολουθούν (τουλάχιστον ως ένα βαθμό) τον αυτοματισμό της μητρικής γραφής, δηλαδή τους κανόνες της ΝΕ ορθογραφίας που έμαθαν στο σχολείο. Τούτο φαίνεται όταν προσαρμοσμένα δάνεια διατηρούν την ΝΕ γραφή στο ΗΤ, όπως δείχνει το παρακάτω σχόλιο του 27χρονου χρήστη στον οποίο οφείλουμε και το παράθεμα

(5) Για paradeigma, ligo prin phga na grapsw "mpla-mpla", anti gia "blah-blah", opws kai thia mporousa na grapsw "parti", anti gia "party" kai paei legontas.

Από τη σκοπιά του δέκτη, όμως, η ορθογραφική μεταγραφή παρουσιάζει το μειονέκτημα ότι δεν παρέχει φωνητική πιστότητα. Για παράδειγμα το <β> προφέρεται μεν <v>, αλλά η ορθογραφική του μεταγραφή είναι <h>. Ενώ το (4α) μπορεί να φαίνεται απόλυτα φυσιολογικό στους Έλληνες χρήστες του ΗΤ, πιθανόν να δημιουργεί προβλήματα σε όσους δεν είναι εξοικειωμένοι με τις συμβάσεις του ελληνικού ΗΤ, π.χ. ελληνόφωνους του εξωτερικού ή μη μητρικούς ομιλητές της ΝΕ. Αντίθετα, η φωνητική μεταγραφή (4α) μπορεί να διαβαστεί –τουλάχιστον με βάση την αγγλική φωνολογία– ακόμη και αν ο παραλήπτης δεν μιλά ελληνικά¹².

Είναι προφανές, λοιπόν, ότι οι χρήστες του ΗΤ έχουν τη δυνατότητα να διαλέξουν ανάμεσα σε περισσότερες από μία μεταγραφές για ένα και το αυτό ελληνικό γράφημα. Παρά την γενική ποικιλότητα, όμως, οι επιλογές τους δείχνουν και κάποια συστηματικότητα. Έτσι στο μήνυμα (6) τέσσερις μεταβλητές (φωνήεντα) μεταγράφονται ορθογραφικά, ενώ στο μήνυμα (7) τέσσερις μεταβλητές (φωνήεντα και σύμφωνα) μεταγράφονται φωνητικά. Η συνεμφάνιση αυτή επαναλαμβάνεται σε άλλα μηνύματα των ίδιων παραγωγών. Ο παραγωγός του (6) δεν χρησιμοποιεί φωνητικές τιμές, ούτε η παραγωγός του (7) ορθογραφικές.

(6) arghsa poly na sou apant~~h~~sw [A5]

(7) keros omorfos, iremia, ke apo dh~~u~~lia dhoksa o theos...[Γ3]

Στην πράξη, όμως, οι περισσότεροι χρήστες δεν ακολουθούν πιστά ένα σύστημα μεταγραφής. Αυτό που βρίσκουμε στο εμπειρικό υλικό είναι μάλλον ιδιοσυγκρατικά χρηστικά συστήματα που προσεγγίζουν λιγότερο ή περισσότερο τον έναν από τους δύο πόλους, αλλά δεν ταυτίζονται με αυτούς, ούτε με τα διάφορα επίσημα πρότυπα μεταγραφής. Επιπλέον, οι χρήστες ποικίλλουν, εναλλάσσοντας ορθογραφικές και φωνητικές τιμές στο ίδιο μήνυμα.

Έχουμε λοιπόν δύο τύπους ορθογραφικής ποικιλότητας στο ΗΤ: α) το προτιμώμενο σύστημα μεταγραφής –ορθογραφικό ή φωνητικό– και β) την ποικιλότητα σε κείμενα του ίδιου παραγωγού, δηλ. τη χρήση δύο ή περισσότερων τιμών για μία μεταβλητή, σε αντίθεση με την σταθερή χρήση μίας τιμής ανά μεταβλητή. Αυτοί οι δύο τύποι ποικιλότητας θα εξεταστούν αναλυτικότερα στη συνέχεια της εργασίας.

3. Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις

Καθώς το υλικό που έχω στη διάθεσή μου είναι περιορισμένο τόσο ποσοτικά όσο και στην κοινωνική του στρωμάτωση (δες σημείωση 3), ό,τι ακολουθεί είναι μάλλον προλεγόμενα μιας συστηματικότερης έρευνας της ορθογραφικής ποικιλότητας στο ελληνικό ΗΤ. Θα συζητηθούν κριτήρια και δυνατότητες μιας τέτοιας έρευνας σε δύο επίπεδα, το ενδογλωσσικό (δομικό) και το εξωγλωσσικό (κοινωνιογλωσσικό). Στο απόσπασμα 3.1., ορισμένες μεταγραφικές λύσεις εξετάζονται με αναφορά στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημα της ΝΕ. Στο 3.2. θα συζητηθούν συσχετισμοί της ορθογραφικής ποικιλότητας με κοινωνικά χαρακτηριστικά των χρηστών του ΗΤ.

3.1. Γλωσσικοί παράγοντες

Δύο ενδογλωσσικοί παράγοντες που φαίνεται να επηρεάζουν την επιλογή μιας ορισμένης τιμής –π.χ. μεταγραφή του <η> ως <h>/<i>– και κατά συνέπεια την σχετική συχνότητα τιμών ανά μεταβλητή, είναι α) το φωνολογικό περιβάλλον και β) η γραμματική λειτουργία της λέξης ή του μορφήματος-φορέα.

Το φωνολογικό περιβάλλον παίζει ρόλο στην φωνητική μεταγραφή.

ύστημα αυτό ξεκινά από το φθόγγο και όχι από το φθογγό-
μει και φωνολογικά φαινόμενα της κοινής ΝΕ που δεν δηλώ-
πρότυπη ορθογραφία, π.χ. αλλόφωνα ή πάθη φωνηέντων και
Μία χρήστης της φωνητικής μεταγραφής αποδίδει το <γ> με
ετικούς τρόπους, ανάλογα με το φωνολογικό περιβάλλον του:
ς <gh> και στο (8β) ως <y>:

> → <gh> — a se ligha sinedhria [Γ3]
> → <y> — i kenourγios anthropos; γa su γanni [Γ3]

ύτερο παράδειγμα είναι η ηχηροποίηση του /s/ πριν από έρρινο.
(9) το <σ> της ΝΕ ορθογραφίας αποδίδεται ως <ι>, όπως δη-
ρέρεται στη λέξη “κόσμο”:

n kozmo [Γ1]

ρίτο παράδειγμα είναι η απόδοση των δίψηφων <μπ> και <ντ>, εξαρτάται τόσο από το προτιμώμενο σύστημα μεταγραφής όσο την φωνητική αξία των δίψηφων. Το δίψηφο <μπ> έχει τις αξίες ρό διχειλικό κλειστό) ή /mb/ (συνδυασμός έρρινου και /b/), το δί- <τ> τις αξίες /d/ (ηχηρό οδοντικό κλειστό) ή /nd/ (συνδυασμός έρ- u /d/)¹³. Οι βασικές αντιστοιχίες ανά σύστημα μεταγραφής, όπως τουν από το υλικό, δίνονται στον Πίνακα 2.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΗ		ΦΩΝΗΤΙΚΗ	
/b/, /d/	/mb/, /nd/	/b/, /d/	/mb/, /nd/
<mp>	<mp>		<mb>*
mporis [A4]	emperiexei [A5]	borei [Γ1]	—
<nt>	<nt>	<d>	<nd>*
ntropi [Γ5]	pantvs [A5]	ade [Γ1]	andighrafo [Γ3]

* Ο φθόγγος αυτός δεν εμφανίζεται στο υλικό

ας 2: Απόδοση των δίψηφων <μπ>/<ντ> ανά σύστημα μεταγραφής και φω-
ή αξία.
λέπουμε ότι η φωνητική μεταγραφή διαφοροποιεί την απόδοση των

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΟΤΗΤΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟ
<μπ>/<ντ> ανάλογα με τη φωνητική τους αξία, ενώ η ορθογραφική όχι.
Επιπλέον έχουμε τη φωνητική γραφή της μη έρρινης“ του /nd/, το οποίο
αποδίδεται με τρεις συνολικά τρόπους: ορθογραφικά ως <nt>, φωνητικά
ως <nd> για την πρότυπη έρρινη προφορά και <d> για τη μη έρρινη προ-
φορά:

- (10) apenanti [A5], apantisoun [A4]
(11) milvndas, syndoma [Γ1], fandazome, sindoma [Γ3]
(12) fadazomai, adidrastiko, shmadikh [Γ1]

Οι γραφές <mb> και <nd> δεν εμφανίζονται στο υλικό μόνο σαν φω-
νητικές αποδόσεις των δύο παραπάνω συνδυασμών, αλλά έχουν και επι-
πλέον αξίες, ανάλογα με το ορθογραφικό σύστημα του/της χρήστη. Στην
ορθογραφική μεταγραφή, το <nd> αναπαριστά την ακολουθία <νδ>, π.χ.
endiaferai [A5]. Στις γραφές tha perilambanei [Γ1] και katalambanoun
[A4], το <mb> αποδίδει το <μβ>. Οι δύο αυτοί χρήστες μεταγράφουν και
το απλό <β> ως . Και στις περιπτώσεις mboro “μπορώ”, ndravalata
“ντράβαλα” [A1], η φωνητική αξία του απλού συμφώνου αποδίδεται από
τα <h>/<d>, ενώ τα <m>/<n> πλεονάζουν.

Ο δεύτερος ενδογλωσσικός παράγοντας αναφέρεται στο γεγονός ότι τα
(από φωνητική σκοπιά πλεονάζοντα) φωνηεντικά σύμβολα <αι>, <η>, <ει>, <οι>, <ω>, <ου> εμφανίζονται και ως καταλήξεις ονομάτων, προσ-
διοριστών και ρημάτων. Δηλώνουν την πτώση, το γένος και τον αριθμό
στα ονόματα και τους προσδιοριστές —π.χ. ονομαστική ή αιτιατική θηλυ-
κού ενικού για το <η> και το πρόσωπο, τον αριθμό και το χρόνο στα ρή-
ματα, π.χ. 1ο ενικό ενεστώτα για το <ω>.

Μία υπόθεση εργασίας είναι ότι η γραμματική λειτουργία ενός γραφή-
ματος ευνοεί την ορθογραφική του μεταγραφή σε βάρος της φωνητικής.
Με άλλα λόγια, ότι οι χρήστες προτιμούν την διατήρηση της ορθογραφι-
κής μορφής όταν το γράφημα περιέχει γραμματική πληροφορία, αλλά τη
φωνητική απόδοση στην αντίθετη περίπτωση. Για παράδειγμα, στο (13)
τα ρήματα είμαι, βρίσκομαι διατηρούν την καταληκτική γραφή <αι>, ενώ
άλλες λέξεις με <αι> (και, γυναίκα) παίρνουν τη φωνητική τιμή <ε>:

- (13) I gingka mou eipei oti eixa minima apo sena stin Ellada, alla ego
den eimai ekei. Edo ke dio mines vriskomai (...) [A1]

Καθώς το σύστημα αυτό ξεκινά από το φθόγγο και όχι από το φθογγόσημο, δηλώνει και φωνολογικά φαινόμενα της κοινής ΝΕ που δεν δηλώνονται στην πρότυπη ορθογραφία, π.χ. αλλόφωνα ή πάθη φωνηέντων και συμφώνων. Μία χρήστης της φωνητικής μεταγραφής αποδίδει το <γ> με δύο διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με το φωνολογικό περιβάλλον του: στο (8α) ως <gh> και στο (8β) ως <y>:

- (8) (8a) <γ> → <gh> – a se **ligha** sinedhria [Γ3]
 (8b) <γ> → <y> – i kenouryios anthropos; ya su **yanni** [Γ3]

Ένα δεύτερο παράδειγμα είναι η ηχηροποίηση του /s/ πριν από έρρινο. Έτσι στο (9) το <σ> της ΝΕ ορθογραφίας αποδίδεται ως <z>, όπως δηλαδή προφέρεται στη λέξη “κόσμο”:

- (9) ana ton **kozmo** [Γ1]

Ένα τρίτο παράδειγμα είναι η απόδοση των δίψηφων <μπ> και <ντ>, η οποία εξαρτάται τόσο από το προτιμώμενο σύστημα μεταγραφής όσο και από την φωνητική αξία των δίψηφων. Το δίψηφο <μπ> έχει τις αξίες /b/ (ηχηρό διχειλικό κλειστό) ή /mb/ (συνδυασμός έρρινου και /b/), το δίψηφο <ντ> τις αξίες /d/ (ηχηρό οδοντικό κλειστό) ή /nd/ (συνδυασμός έρρινου και /d/)¹³. Οι βασικές αντιστοιχίες ανά σύστημα μεταγραφής, όπως προκύπτουν από το υλικό, δίνονται στον Πίνακα 2.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΚΗ		ΦΩΝΗΤΙΚΗ	
/b/, /d/	/mb/, /nd/	/b/, /d/	/mb/, /nd/
<μπ> <mp>	<mp>		<mb>*
<i>mporis</i> [A4]	<i>emperiexei</i> [A5]	<i>borei</i> [Γ1]	—
<ντ> <nt>	<nt>	<d>	<nd>*
<i>ntropi</i> [Γ5]	<i>pantws</i> [A5]	<i>ade</i> [Γ1]	<i>andighrafo</i> [Γ3]

* Ο φθόγγος αυτός δεν εμφανίζεται στο υλικό

Πίνακας 2: Απόδοση των δίψηφων <μπ>/<ντ> ανά σύστημα μεταγραφής και φωνητική αξία.

Βλέπουμε ότι η φωνητική μεταγραφή διαφοροποιεί την απόδοση των

<μπ>/<ντ> ανάλογα με τη φωνητική τους αξία, ενώ η ορθογραφική όχι. Επιπλέον έχουμε τη φωνητική γραφή της μη έρρινης¹⁴ του /nd/, το οποίο αποδίδεται με τρεις συνολικά τρόπους: ορθογραφικά ως <nt>, φωνητικά ως <nd> για την πρότυπη έρρινη προφορά και <d> για τη μη έρρινη προφορά:

- (10) apenanti [A5], apantisoun [A4]
 (11) milvndas, syndoma [Γ1], fandazome, sindoma [Γ3]
 (12) fadazomai, adidrastiko, shmadikh [Γ1]

Οι γραφές <mb> και <nd> δεν εμφανίζονται στο υλικό μόνο σαν φωνητικές αποδόσεις των δύο παραπάνω συνδυασμών, αλλά έχουν και επιπλέον αξίες, ανάλογα με το ορθογραφικό σύστημα του/της χρήστη. Στην ορθογραφική μεταγραφή, το <nd> αναπαριστά την ακολουθία <νδ>, π.χ. endiaferi [A5]. Στις γραφές tha perilambanei [Γ1] και katalambanoun [A4], το <mb> αποδίδει το <μβ>. Οι δύο αυτοί χρήστες μεταγράφουν και το απλό <β> ως . Και στις περιπτώσεις mboro “μπορώ”, ndravalala “ντράβαλα” [A1], η φωνητική αξία του απλού συμφώνου αποδίδεται από τα /<d>, ενώ τα <m>/<n> πλεονάζουν.

Ο δεύτερος ενδογλωσσικός παράγοντας αναφέρεται στο γεγονός ότι τα (από φωνητική σκοπιά πλεονάζοντα) φωνητικά σύμβολα <αι>, <η>, <ει>, <οι>, <ω>, <ου> εμφανίζονται και ως καταλήξεις ονομάτων, προσδιοριστών και ρημάτων. Δηλώνουν την πτώση, το γένος και τον αριθμό στα ονόματα και τους προσδιοριστές –π.χ. ονομαστική ή αιτιατική θηλυκού ενικού για το <η>– και το πρόσωπο, τον αριθμό και το χρόνο στα ρήματα, π.χ. 1ο ενικό ενεστώτα για το <ω>.

Μία υπόθεση εργασίας είναι ότι η γραμματική λειτουργία ενός γραφήματος ευνοεί την ορθογραφική του μεταγραφή σε βάρος της φωνητικής. Με άλλα λόγια, ότι οι χρήστες προτιμούν την διατήρηση της ορθογραφικής μορφής όταν το γράφημα περιέχει γραμματική πληροφορία, αλλά τη φωνητική απόδοση στην αντίθετη περίπτωση. Για παράδειγμα, στο (13) τα ρήματα είμαι, βρίσκομαι διατηρούν την καταληκτική γραφή <αι>, ενώ άλλες λέξεις με <αι> (και, γυναίκα) παίρνουν τη φωνητική τιμή <ε>:

- (13) I ginka mou eipe oti eixa minima apo sena stin Ellada, alla ego den eimai ekei. Edo ke dio mines vriskomai (...) [A1]

Είναι αυτονόητο ότι οι παραπάνω υποθέσεις θα πρέπει να μελετηθούν ποσοτικά, με βάση πλουσιότερο εμπειρικό υλικό.

3.2. Κοινωνιογλωσσικοί παράγοντες

Μια κοινωνιογλωσσική μελέτη του ΗΤ είναι εύλογο να πάρει ως πρώτο σημείο αναφοράς τις γενικές κοινωνιογλωσσικές μεθόδους και υποθέσεις για την κοινωνική διάσταση της γλωσσικής ποικιλότητας, και να προσπαθήσει κατά συνέπεια να συσχετίσει τα ορθογραφικά φαινόμενα με το φύλο, την ηλικία, το επάγγελμα κ.λπ. των χρηστών. Ωστόσο, μια τέτοια μελέτη βρίσκεται αντιμέτωπη με μια σειρά εμπειρικών και θεωρητικών προβλημάτων.

Το πρώτο πρόβλημα είναι ότι δεν υπάρχουν αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία για την κοινωνική κατανομή των χρηστών του ΗΤ στην Ελλάδα. Ακόμα και σε χώρες που διαθέτουν τέτοια στοιχεία, η κοινωνική διαστρωμάτωση των χρηστών του ΗΤ δεν είναι προς το παρόν ομοιογενής. Οι περισσότεροι χρήστες είναι 20-40 ετών (μεγαλύτεροι σε ηλικία χρήστες φαίνεται να χρησιμοποιούν το ΗΤ μόνο σε ορισμένα επαγγέλματα), έχουν κατά κανόνα υψηλό (πανεπιστημιακό) μορφωτικό επίπεδο και είναι στην πλειονότητά τους άνδρες. Αυτή η άνιση κοινωνική κατανομή του ΗΤ ασφαλώς δυσχεραίνει τη σύσταση ενός "κλασικά" διαστρωματωμένου κόρπους.

Ένα δεύτερο πρόβλημα είναι ότι η γλωσσική νόρμα (πρότυπη γλώσσα), που οι κοινωνιογλωσσικές μελέτες συνήθως χρησιμοποιούν ως σημείο αναφοράς, δεν υπάρχει στην περίπτωση του ΗΤ. Θα ήταν παρακινδυνευμένο να πάρουμε σαν νόρμα ένα επίσημο πρότυπο μεταγραφής (π.χ. το Πρότυπο του ΕΛΟΤ), καθώς αυτό μπορεί να είναι γνωστό σε ορισμένες κοινωνικές - επαγγελματικές ομάδες, αλλά όχι σε άλλους χρήστες του ΗΤ. Το ερώτημα ποιος τρόπος μεταγραφής θα θεωρηθεί ως "έγκυρος" ή "πρότυπος" στην επικοινωνία με το ΗΤ δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να απαντηθεί ακόμη, καθώς τα μέχρι τώρα θεσμοποιημένα συστήματα μεταγραφής δεν είναι μαζικά διαδεδομένα, αλλά περιορισμένα σε ειδικές λειτουργίες (βιβλιοθηκονομία, γλωσσολογία) και ασφαλώς δεν λαμβάνουν υπόψη τους την πρόσφατη πρακτική του ΗΤ.

Η ορθογραφική ποικιλότητα δεν συναρτάται μόνο με χαρακτηριστικά όπως φύλο και μόρφωση, αλλά και με τη σχέση ανάμεσα στον πομπό (απο-

στολέα) και το δέκτη (παραλήπτη) του μηνύματος. Συγκεκριμένα, μπορούμε να διακρίνουμε σχέσεις κοινωνικής εγγύτητας (intimacy) και σχέσεις κοινωνικής απόστασης (distance), μια διάκριση που σημαδεύεται από την προσφώνηση (π.χ. *Κύριε...*, *Αγαπητέ...*, *Φίλε...*, *Έλα ρε...*) και το γραμματικό πρόσωπο (ενικός ή πληθυντικός ευγενείας) (δες Μακρή-Τσιλιπάκου 1983). Η μεταβλητή αυτή ασφαλώς είναι χρήσιμη για να μελετήσει κανείς συσχετισμούς ηλεκτρονικής επικοινωνίας στους οποίους άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά των επικοινωνούντων δεν γίνονται γνωστά, π.χ. επικοινωνία αναγνωστών με τους συντάκτες ενός εντύπου.

Μία υπόθεση εργασίας, εύλογη αν ξεκινήσουμε από τον παραδοσιακό γραπτό λόγο, είναι ότι η επικοινωνία απόστασης απαιτεί μια ομοιογενή ορθογραφία, ενώ στη φιλική, προσωπική επικοινωνία η ορθογραφική ποικιλότητα είναι περισσότερο αποδεκτή.

Ας δούμε τα παραδείγματα (14) και (15) που προέρχονται από την ίδια χρονική περίοδο (1996). Και τα δύο είναι γραμμένα από και απευθύνονται σε Έλληνες του εξωτερικού, αλλά οι αποστολείς τους διαφέρουν στην ηλικία. Τα δύο μηνύματα διαφέρουν ακόμη ως προς την κοινωνική σχέση πομπού και δέκτη. Όπως φαίνεται και από το περιεχόμενό τους, το (14) είναι ένα προσωπικό μήνυμα μεταξύ φίλων, ενώ το (15) μια επαγγελματική επικοινωνία μεταξύ αγνώστων.

(14) Poios xerei omos mporei oi Aysstralidej na yporisoun stin elliniki gohteia (terma ta gelia) mou kai to taxidi apo kourastiko kai isos apotyximeno na ginei h arxh gia mia olokliri seira taxidion sto Oz. Kapoios as me xtypisei dynata, prepei na xypiniso omos.

(άνδρας κάτω των 30, σχέση εγγύτητας με τον παραλήπτη)

(15) Efharisto gia to mimima sas kai gia tis plirofories gia to programma sas. Ta prepei [να στείλετε] tis shetikes leptomercies graptos oste na enimerothoun kai ta alla meli tou simvoulionu pano sto thema kai tote na sas stalei to gramma pou zitete. Ego den eimai exousiodotimenos na sas steilw mia tctoia epistolli afti ti stigmi.

(άνδρας άνω των 30, σχέση απόστασης με τον παραλήπτη)

Μια σύγκριση ανάμεσα στα δύο μηνύματα αποκαλύπτει ότι το (15) δείχνει μεγαλύτερη ομοιογένεια από το (14). Χαρακτηριστικά του (14) είναι

η ποικιλότητα στην απόδοση του <η> ως <h>/<i>, η διπλή χρήση του λατινικού <x> για το <χ> και το <ξ> και η ορθογραφική μεταγραφή των <ει>, <οι>, <υ>, <αυ>. Στο (15) έχουμε τις σταθερές αντιστοιχίες <η> = <i>, <ω> = <o>, <χ> = <h> και <ξ> = <x>. Τα <ει>, <οι>, <αι> μεταγράφονται ορθογραφικά, αλλά τα <αυ> και <υ> φωνητικά, ενώ η πρόσθετη λειτουργία του λατινικού γραφήματος <x> αποφεύγεται.

Η υπόθεση ότι η επικοινωνία απόστασης συναρτάται με την ορθογραφική ομοιογένεια, άσχετα από το προτιμώμενο σύστημα μεταγραφής, επιβεβαιώνεται και από το ακόλουθο παράδειγμα (16). Πρόκειται για ένα ηλεκτρονικό διαφημιστικό κείμενο, από αυτά που αποστέλλονται αυτόματα στις ηλεκτρονικές διευθύνσεις εκατοντάδων ή και χιλιάδων ενδιαφερομένων ή συνδρομητών ενός ηλεκτρονικού δικτύου. Μία σύγκριση με τον Πίνακα 1 δείχνει ότι το (16) χρησιμοποιεί συστηματικά την ορθογραφική μεταγραφή.

(16) Οι Kybernografoi, poy dianyoun ton deyttero kyklo ekdoshs toys, einai pleon h apolyth phgh lifestyle plhroforishs sto Internet, afoy einai to mono periodiko poy ekdidetai apokleistika kkei kai den einai entypo, exontas anoiktes tis portes toy stoys 45.000 syndromhtes sthn Athina kai toys ypoloipouys 25.000 panellhniws, exontas hdh ginei stoxos se 13.000 apo aytous.

Ας σημειωθεί ότι η χρήση της ορθογραφικής μεταγραφής σ' ένα κείμενο μαζικής επικοινωνίας όπως το (16) αφήνει να εννοηθεί ότι η ορθογραφική μεταγραφή είναι μια διαδεδομένη πρακτική στην ελληνική ηλεκτρονική επικοινωνία.

Δεδομένου ότι το ελληνικό ΗΤ χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο από πολύ συγκεκριμένες κοινωνικές - επαγγελματικές ομάδες (φοιτητές, επιστήμονες, δημοσιογράφους), είναι σκόπιμο να μελετηθεί εκτενέστερα η ορθογραφική πρακτική αυτών ακριβώς των ομάδων. Μια σύγκριση τέτοιων ομάδων παρουσιάζεται στη συνέχεια αυτού του αποσπάσματος.

Με βάση ένα μέρος του υλικού, σχημάτισα δύο ομάδες χρηστών με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά. Η ομάδα Α αποτελείται από τρεις γυναίκες γλωσσολόγους, τις ονομάζω Τίνα [Γ3], Ηρώ [Γ6] και Μαίρη [Γ7]. Η ομάδα Β αποτελείται από τρεις άνδρες δημοσιογράφους, τους Τάκη [Α5], Νάσο [Α4] και Γιώργο [Α2]. Οι δύο ομάδες διαφέρουν ως προς την επαγγελματική τους ειδικότητα, αλλά και ως προς το φύλο και την ηλικία.¹⁵

Οι τρεις γυναίκες συμμετέχουν π.χ. στα ίδια επιστημονικά συνέδρια, ενώ οι τρεις άνδρες συνεργάζονται σε τακτική βάση και δύο από αυτούς δουλεύουν στον ίδιο χώρο.

Με βάση δύο μηνύματα ανά άτομο, όλα σταλμένα προς εμένα, σχημάτισα τα «ορθογραφικά προφίλ» των δύο ομάδων, όπως φαίνονται στον Πίνακα 3. Το δείγμα είναι ασφαλώς πολύ περιορισμένο και φυσικά δεν αποκλείεται οι χρήστες να γράφουν διαφορετικά σε άλλες επικοινωνίες τους. Αλλά ακόμη και με αυτά τα στοιχεία, οι διαφορές ανάμεσα στις δύο ομάδες είναι εμφανείς.

Ομάδα Α: γλωσσολόγοι				Ομάδα Β: δημοσιογράφοι			
	ΤΙΝΑ	ΗΡΩ	ΜΑΙΡΗ		ΤΑΚΗΣ	ΝΑΣΟΣ	ΓΙΩΡΓΟΣ
ω	o	o	o	ω	w	o	w/o
η	i	i	i	η	h/i	i/h	i
ει	i	ei	i	ει	ei	i	ei
οι	i	oi	i	οι	oi	i	oi
υ	i	i	i	υ	y	y/i	y
αι	e	ai/e	e	αι	ai	ai/e	ai/e
ου	u ^a	ou	u/ou ^b	ου	ou	ou	ou/oy
αυ/ευ	ef	af/ef	ef	αυ/ευ	af/ef	ay/e ^c y	— ^c
ξ	ks	x	ks	ξ	ks	ks	— ^c
χ	kh/h	ch	ch/x ^d	χ	x	x	x
δ	dh	d	d	δ	d	d	d
γ	gh/y ^e	g	gh	γ	g	g	g
β	v	v	v	β	v	b	v

^aΜία φορά και <ου>.

^b<ου> μόνο σε κύρια ονόματα.

^cΤα γραφήματα αυτά δεν εμφανίζονται στα μηνύματα του Γιώργου.

^d<ch> πριν από οπίσθιο φωνήεν και σύμφωνο (echo, mechri), <x> πριν από εμπρόσθιο φωνήεν (xereto).

^e<gh> πριν από <a>, <y> πριν από <i>, πρβλ. 3.1.

Πίνακας 3: Ορθογραφικά προφίλ για δύο ομάδες χρηστών ΗΤ.

Όσον αφορά τα φωνήεντα, στην ομάδα Α υπερισχύει η φωνητική μεταγραφή, ενώ η ομάδα Β χρησιμοποιεί περισσότερο ορθογραφικές τιμές. Ενώ π.χ. οι Τίνα και Μαίρη χρησιμοποιούν φωνητικές τιμές για όλες τις μεταβλητές (με μικροεξαιρέσεις για το <ου>), ο Τάκης παρουσιάζει ένα

σχεδόν πλήρες σύστημα ορθογραφικής μεταγραφής, με εξαίρεση το <η>, που ποικίλλει, και τις διφθόγγους <αυ> και <ευ>, που αποδίδονται φωνητικά. Στα σύμφωνα, οι δημοσιογράφοι αποδίδουν τα <χ>, <δ> και <γ> ομοιογενώς ορθογραφικά, δηλ. με τα λατινικά τους αντίστοιχα <x>, <d>, <g>, ενώ οι γλωσσολόγοι χρησιμοποιούν εν μέρει ορθογραφικές και εν μέρει φωνητικές αποδόσεις, στις οποίες οι ΝΕ φθόγγοι αποδίδονται με πρόσθετα γραφήματα, π.χ. <χ> = <ch>, <δ> = <dh>.

Η διαφορά ανάμεσα στις δύο ομάδες φαίνεται καθαρά στο χαιρετισμό στο τέλος των μηνυμάτων. Οι γλωσσολόγοι ποικίλλουν στη μεταγραφή του <χ>, αλλά απλοποιούν τα φωνήεντα: Se chereto [Ηρώ], Heretismus [Τίνα], Se xereto [Μαίρη]. Οι δημοσιογράφοι διατηρούν την ορθογραφία τόσο των φωνηέντων όσο και το <χ>: xairetw [Τάκης], Perimenw nea sou [Γιώργος]. Γενικότερα, η ποικιλότητα σε μηνύματα του ίδιου παραγωγού εξαρτάται από το είδος των φθογγοσχημάτων, γεγονός που συμβαδίζει με τις επιλογές του Πίνακα 1. Στα φωνήεντα, ο Νάσος και ο Γιώργος ποικίλλουν σε τρία γραφήματα ο καθένας, ενώ από την ομάδα Α ποικίλλει μόνο η Ηρώ σε ένα μόνο γράφημα. Στα σύμφωνα οι δημοσιογράφοι μεταγράφουν ομοιογενώς, ενώ δύο από τις γλωσσολόγους ποικίλλουν ανάλογα με το φωνολογικό περιβάλλον.

Η σύγκριση δείχνει ότι οι δύο ομάδες χρησιμοποιούν διαφορετικούς τρόπους μεταγραφής. Οι γλωσσολόγοι τείνουν προς τη φωνητική μεταγραφή, ενώ οι μη ειδικοί, αν και επίσης επαγγελματικά ασχολούμενοι με τη γλώσσα δημοσιογράφοι, χρησιμοποιούν περισσότερες ορθογραφικές τιμές.

Η διαφορά εξηγείται, κατά τη γνώμη μου, από το γεγονός ότι οι δύο επαγγελματικές ομάδες εκμαθίζουν τη μεταγραφή της ΝΕ κάτω από διαφορετικές συνθήκες. Οι γλωσσολόγοι κατατούν τη φωνητική μεταγραφή ως μέρος της επαγγελματικής τους εκπαίδευσης και δεξιοτήτας. Είναι εξοικειωμένοι με τους διεθνείς κανόνες φωνητικής γραφής και χρησιμοποιούν μεταγραφές της ΝΕ και σε άλλα πεδία επικοινωνίας (επιστημονικά άρθρα, διδασκαλία). Αντίθετα, οι νεαροί δημοσιογράφοι προφανώς γνώρισαν την μεταγραφή μέσα από την πρακτική του ΗΤ και το σημείο αναφοράς τους στην πρακτική αυτή είναι όχι η διεθνής φωνητική γραφή, αλλά μάλλον η ορθογραφία της μητρικής τους γλώσσας. Αν το φύλο και η ηλικία μεταβάλλουν την παραπάνω εικόνα (π.χ. αν γυναίκες και άνδρες γλωσσολόγοι μεταγράφουν διαφορετικά), είναι ένα ανοιχτό ερώτημα που θα έπρεπε να ερευνηθεί αναλυτικότερα.

4. Συμπεράσματα

Για τα περισσότερα μέλη της ελληνικής γλωσσικής κοινότητας, το ΗΤ είναι ακόμη ένα άγνωστο μέσο επικοινωνίας. Σχετικά δημοσιεύματα Τύπου (δες σημείωση 5) αναφέρουν τα "greeklish" απλά ως μια "λύση ανάγκης". Για πεπειραμένους χρήστες του ΗΤ, η μεταγραφή της ΝΕ δεν ακολουθεί ένα κοινό σύστημα, αλλά "ο καθένας χρησιμοποιεί το δικό του"¹⁶. Η μελέτη αυτή, χωρίς να αμφισβητεί την ύπαρξη ιδιοσυγκρατικών τρόπων μεταγραφής, δείχνει ότι η ορθογραφική ποικιλότητα στο ελληνικό ΗΤ δεν είναι τυχαία, αλλά ακολουθεί ορισμένες τάσεις και συναρτάται τόσο με ενδογλωσσικούς όσο και με εξωγλωσσικούς παράγοντες.

Η μεταγραφή της ΝΕ περιγράφηκε στο άρθρο αυτό με βάση δύο συστήματα που διαφέρουν ως προς την δομική τους σύσταση και τα πλεονεκτήματά τους για τους χρήστες. Η φωνητική μεταγραφή παρέχει την επακριβή αναπαράσταση της ομιλίας, η ορθογραφική φαίνεται να προσφέρει ευκολία εκμάθησης και χρήσης.¹⁷ Η ανάλυση του εμπειρικού υλικού έδειξε ότι στην πράξη τα δύο συστήματα δεν χρησιμοποιούνται ομοιογενώς. Οι χρήστες τείνουν να προσεγγίζουν ένα σύστημα, χωρίς να ταυτίζονται απόλυτα μαζί του. Με βάση εμπειρικά παραδείγματα, υποστηρίχθηκε ότι ορισμένα φαινόμενα ορθογραφικής ποικιλότητας συναρτώνται με δομικούς ή/και κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες. Η συγκριτική αντιπαράθεση μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι διαφορετικές κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες χρηστών τείνουν προς διαφορετικές νόρμες μεταγραφής. Έτσι, η εργασία δείχνει τη σχέση ανάμεσα στα αφηρημένα συστήματα μεταγραφής και ορθογραφική πρακτική ορισμένων κοινωνικών δικτύων στην ηλεκτρονική επικοινωνία.

Ποιος κοινωνικός παράγοντας (ή ποιος συνδυασμός παραγόντων) ευνοεί τα ποικίλα ορθογραφικά φαινόμενα και σε ποιο βαθμό ακριβώς, είναι αδύνατο να απαντηθεί αυτή τη στιγμή. Σίγουρο φαίνεται πάντως ότι ο τρόπος μεταγραφής δεν εξαρτάται κατηγορηματικά από το φύλο ή το επάγγελμα, καθώς χρήστες με το ίδιο κοινωνικό στάτους διαλέγουν εν μέρει κοινές, αλλά εν μέρει διαφορετικές λύσεις.

Ίσως το κυριότερο χαρακτηριστικό του τρόπου γραφής στο (ελληνικό) ΗΤ να είναι προς το παρόν ακριβώς η ποικιλότητά του. Με βάση την κοινωνιογλωσσική θεωρία των Le Page/Tabouret-Keller (1985), μπορούμε να μιλήσουμε για μια «διασκόρπιση» (diffusion) της ορθογραφικής πρακτι-

κής. Η καινοτομία της ηλεκτρονικής επικοινωνίας και η έλλειψη μιας παγιωμένης νόρμας επιτρέπουν (και ευνοούν) ιδιοσυγκρατικούς τρόπους μεταγραφής.

Με την πάροδο του χρόνου όμως, και σε περίπτωση που η ηλεκτρονική αλληλογραφία με λατινικούς χαρακτήρες συνεχιστεί, είναι αναπόφευκτη η σύγκλιση των ιδιοσυγκρατικών αυτών λύσεων – η “εστίαση” (focusing) της ορθογραφικής πρακτικής με την ορολογία των Le Page/Tabouret-Keller (1985). Προς το παρόν, η σύγκλιση αυτή δεν επιτελείται με θεσμική πρωτοβουλία, αλλά εξελίσσεται παράλληλα σε διάφορα κοινωνικά δίκτυα και γίνεται εμπειρικά φανερό όταν ομαδοποιήσουμε ιδιοσυγκρατικά ορθογραφικά συστήματα με βάση κοινά κοινωνικά χαρακτηριστικά των χρηστών τους, όπως στο συγκριτικό παράδειγμα αυτής της εργασίας.

Σε ατομικό επίπεδο, είναι πιθανό ο τρόπος μεταγραφής να μεταβάλλεται με τον βαθμό εμπειρίας στο ΗΤ, με την αυξανόμενη τριβή του/της χρήστη με το νέο αυτό μέσο.¹⁸ Οι χρήστες ίσως αποκτούν σταδιακά τη δεξιότητα να προσαρμόζουν τον τρόπο μεταγραφής στις προσδοκίες ή απαιτήσεις ενός ορισμένου συσχετισμού επικοινωνίας ή στις γραφηματικές συμβάσεις ενός ορισμένου κοινωνικού δικτύου. Κατά συνέπεια, δεν είναι απαραίτητο να παγιωθεί μια μόνο νόρμα μεταγραφής. Εξίσου δυνατή είναι η παγίωση διαφορετικών συστημάτων, ενδεχομένως με διαφορετικές συμβολικές αξίες.

Ποιες συμβολικές αξίες προσάπτονται σε ποιους τρόπους μεταγραφής, παραμένει ένα ανοιχτό ερώτημα. Αν θεωρήσουμε τη φωνητική και την ορθογραφική μεταγραφή ως δύο de facto πρότυπα μεταγραφής, ίσως να μπορούσαμε να τους αποδώσουμε τις αξίες “διεθνές” και “τοπικό”. Η φωνητική μεταγραφή έχει επιστημονική βάση και η χρησιμότητά της υπερβαίνει τα όρια της ελληνικής κοινότητας. Η ορθογραφική μεταγραφή εξελίχθηκε μέσα από τη χρήση του ελληνικού ΗΤ και η χρηστικότητά της περιορίζεται στην ηλεκτρονική επικοινωνία μεταξύ Ελλήνων. Ενώ μηνύματα με φωνητική μεταγραφή μπορούν να διαβαστούν με βάση τους κανόνες της αγγλικής γλώσσας, η ορθογραφική μεταγραφή χρησιμοποιεί μεν λατινικούς χαρακτήρες, αλλά με τρόπο που δεν χρησιμοποιούνται σε κανένα ρομανικό αλφάβητο. (Ας θυμηθούμε εδώ ότι τα <w> και <h> για την αναπαράσταση φωνηέντων είναι δύο από τις πιο συχνά εμφανιζόμενες ορθογραφικές τιμές στο υλικό.) Ίσως αυτοί ακριβώς οι λατινικοί χαρακτήρες, που δεν διαβάζονται αν ο παραλήπτης δεν μιλά ελληνικά (και δεν γνωρί-

ζει την θέση των ελληνικών συμβόλων στο πληκτρολόγιο), αναδυθούν στη γλωσσική συνείδηση των χρηστών του ΗΤ ως ενδείκτες της “ελληνικής ηλεκτρονικής κοινότητας”.

Μία συστηματικότερη έρευνα ασφαλώς θα δείξει κατά πόσο η παραπάνω ερμηνεία ευσταθεί, και σίγουρα θα αποκαλύψει λεπτομερέστερες τάσεις ορθογραφικής πρακτικής στο ελληνικό ΗΤ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- * Ευχαριστώ την Αλεξάνδρα Γεωργακοπούλου (Λονδίνο), τον Τάσο Νικογιάννη (Αθήνα) και τον Γιώργο Ορφανό (Πάτρα) που μοιράστηκαν μαζί μου τις γνώσεις και την εμπειρία τους πάνω στο θέμα, καθώς και τις Μαριάνθη Μακρή-Τσιλιπάκου (Θεσσαλονίκη) και Άννα Ιορδανίδου (Πάτρα) για τις παρατηρήσεις τους σε μια πρώτη μορφή αυτής της εργασίας. Η ευθύνη για το τελικό αποτέλεσμα είναι αποκλειστικά δική μου.
1. Λόγω των περιορισμών στη σύσταση του βασικού συνόλου χαρακτήρων ASCII, που δεν θα αναφερθούν λεπτομερειακά εδώ. Το θέμα θίγεται και στη συνέχεια της εισαγωγής.
 2. Ακολουθώ τον Coulmas (1989, 37επ.), που διακρίνει τα ακόλουθα τρία επίπεδα περιγραφής: α) γραφηματικό σύστημα (writing system) ως αφηρημένο σύστημα αναπαράστασης γλωσσικών μονάδων (λέξεων, συλλαβών, φωνημάτων)· β) γραφή (script) ως ιστορική υλοποίηση ενός γραφηματικού συστήματος, π.χ. ελληνική, αραβική αλφαβητική γραφή και γ) ορθογραφία ως το σύνολο των κανόνων γραφής μιας ορισμένης εθνικής γλώσσας, π.χ. βρετανική ή αμερικανική ορθογραφία.
 3. Το βασικό υλικό αποτελείται από 50 μηνύματα, σταλμένα προς εμένα από οκτώ γυναίκες και πέντε άνδρες, Έλληνες κατοίκους της Ελλάδας και του εξωτερικού. Ακόμη, χρησιμοποίησα ένα μέρος του υλικού που η Αλεξάνδρα Γεωργακοπούλου (δες Georgakopoulou 1997 και 1998) είχε την καλοσύνη να θέσει στη διάθεσή μου. Είναι φανερό ότι το υλικό, σε αυτή την πρώτη φάση έρευνας, δεν είναι συστηματικά συλλεγμένο. Ωστόσο παρέχει κάποιες δυνατότητες σύγκρισης, οι οποίες αξιοποιούνται όσο γίνεται περισσότερο σε αυτό το κείμενο.
 4. Οι προτάσεις αυτές είναι συγκεντρωμένες στον συλλογικό τόμο “Φωνητική γραφή” (δες βιβλιογραφία). Δες επίσης το σχετικό σχόλιο του Mackridge (1987, 94) και την αρνητική θέση του Τσοπανάκη (1994, 95).
 5. Δες π.χ. το άρθρο του Δημ. Μητρόπουλου “Η ελληνική γλώσσα στο Δίκτυο” (ΤΟ ΒΗΜΑ, 28.12.97, σελ. 43). Ας σημειωθεί ότι ο όρος greeklish έχει για

- τους γλωσσολόγους και μια άλλη σημασία: δηλώνει τις γλωσσικές ποικιλίες ελληνόφωνων που ζουν σε αγγλόφωνες χώρες.
6. Πρότυπο ΕΛΟΤ 743 για τη "Μετατροπή του ελληνικού αλφαβήτου με λατινικούς χαρακτήρες", δεσ σχετικά και Zikmund (1996, 1596-7). Ευχαριστώ τον κο Νικόλαο Παπαδημητρίου από τη βιβλιοθήκη ελληνικής μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που είχε την καλοσύνη να μου στείλει το Πρότυπο.
 7. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του περιοδικού *Net Letter*, οι ηλεκτρονικές διευθύνσεις στην Ελλάδα ανέρχονταν σε 41.662 τον Ιούνιο του 1998, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 24,9% σε σχέση με το προηγούμενο τρίμηνο. Ευχαριστώ τη σύνταξη του περιοδικού RAM που μου υπέδειξε τη σχετική ιστοσελίδα (www.open.gr/survey.html).
 8. Αυτό προκύπτει τόσο από το παράθεμα (γ) όσο και από σχόλια άλλων χρηστών (Γιώργος Ορφανός, προσ. επικοινωνία) και από σχόλια Τύπου (δες σημείωση 5). Στην ιστοσελίδα του Τμήματος Η/Υ του Παν/μίου της Πάτρας, τα ανέκδοτα των φοιτητών (students.ceid.upatras.gr/~akis/anekdota) είναι μισά σε ελληνική και μισά σε ρομανική γραφή.
 9. Στα παραδείγματα, η υπογράμμιση σημαδεύει τις μεταγραφές που συζητούνται στο κείμενο· οι αγκύλες <> περιλαμβάνουν τα γραφηματικά σύμβολα, οι παύλες // τα φωνητικά σύμβολα. Οι αγκύλες [] δίνουν το φύλο -Α για τους άνδρες, Γ για τις γυναίκες- και έναν κωδικό αριθμό των χρηστών.
 10. Μιλώ κατ' αρχήν για την απόδοση της πρότυπης (standard) φωνολογίας, αφήνοντας άλλες περιπτώσεις φωνητικής γραφής στην άκρη· πρβ. και 3.1.
 11. Παραδείγματα από άρθρα στο Drachman et al. (1997). Όχι πως οι μεταγραφές στη γλωσσολογική βιβλιογραφία δεν παρουσιάζουν ποικιλότητα, αλλά αυτό είναι ένα άλλο θέμα.
 12. Η Σουηδή γλωσσολόγος από την οποία προέρχεται το παράθεμα (β), σχολίασε τη γραφή (4β) ως εξής: "read by someone who don't know the Greek spelling [it] would be hard to pronounce" ("Αν το διαβάσει κάποιος που δεν ξέρει την ελληνική ορθογραφία, θα δυσκολευτεί να το προφέρει.").
 13. Mackridge (1987, 70-1), Τσοπανάκης (1994, 85-6).
 14. Δες την προηγούμενη σημείωση, καθώς και Αρβανίτη (1994) για το /nd/.
 15. Ο μέσος όρος ηλικίας της ομάδας Β, σχεδόν 30, είναι κατά δέκα περίπου χρόνια χαμηλότερος από αυτόν της ομάδας Α. Πιθανόν θα έπρεπε να συυπολογίσουμε και την μεταβλητή του τόπου διαμονής, δεδομένου ότι δύο από τις τρεις γυναίκες ζουν εκτός Ελλάδας. Υπάρχουν ωστόσο και Έλληνες γλωσσολόγοι κάτοικοι εξωτερικού με το ορθογραφικό προφίλ της ομάδας Β.
 16. Σχόλιο του Γιώργου Ορφανού, υποψήφιου διδάκτορα πληροφορικής στο Πανεπιστήμιο της Πάτρας (προσ. επικοινωνία).

17. Δες σχετικά Coulmas (1989, 226 επ.), ο οποίος συζητά πέντε συνολικά κριτήρια του βέλτιστου για νέα συστήματα γραφής.
18. Τούτο ισχύει για την ηλεκτρονική επικοινωνία γενικότερα, καθώς οι χρήστες σταδιακά κατακτούν νέους τρόπους γραφής, π.χ. συντομογραφίες ή τα λεγόμενα emoticons (δες σχετικά το άρθρο του Άγγελου Μπάκα στο περιοδικό *αcro* (Θεσσαλονίκη), τ. 3, σελ. 24-5).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρβανίτη, Α. (1995)., «Sociolinguistic patterns of prenasalization in Greek». *Μελέτες για την Ελληνική γλώσσα* 15, 209-220. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Coulmas, F. (1989). *The Writing Systems of the World*. Oxford: Blackwell.
- Coulmas, F. (1996). *The Blackwell Encyclopedia of Writing Systems*. Oxford: Blackwell.
- Drachman, G. / A. Malikouti-Drachman / J. Fykias / C. Klidi (eds.) *Greek Linguistics '95. Proceedings of the 2nd International Conference on Greek Linguistics*. Graz: Neugebauer.
- Φωνητική Γραφή (1980). Συλλογική έκδοση άρθρων των Μ. Φιλήντα, Δ. Γληνού, Γ. Σιδέρη, Φ. Γιοφύλλη, Ν. Χατζηδάκη, Κ. Προύση, Κ. Καρθαίου, Γ.Γ. Μπενέκου, Αθήνα: Κάλβος.
- Georgakopoulou, A. (1997). «Self-presentation and interactional alliances in e-mail discourse: the style and code-switches of Greek messages». *International Journal of Applied Linguistics* 7/2, 141-164.
- Georgakopoulou, A. (1998). "On for drinkies?". E-mail cues of Participant Alignments". Herring, S. (ed.) *Computer-Mediated Conversation*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
- LePage, R.B./A. Tabouret Keller (1985). *Acts of identity*. Cambridge: CUP.
- Mackridge, P. (1987). *Η νεοελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Μακρή-Τσιλιπάκου, Μ. (1983). "Απόπειρα περιγραφής της νεοελληνικής προσφώνησης". *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 4, 219-240. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Τσοπανάκης, Α.Γ. (1994). *Νεοελληνική γραμματική*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Zikmund, H. (1996). "Transliteration". Günter, H. / O. Ludwig (eds.). *Writing and its Uses: an Interdisciplinary Handbook of International Research*, vol. 2, 1591-1604. Berlin, New York: de Gruyter.